

Oponentský posudek na diplomovou práci

Bc. Anny Semberové

Quo vadis, Slovenská republika?

Kontextové scenáře vývoja životného prostredia Slovenskej republiky

Diplomová práce Anny Semberové má 109 stran, je tedy svým rozsahem nadstandardní. Jejím cílem bylo poodhalit možné cesty vývoje životního prostředí ve Slovenské republice na základě klíčových vnějších faktorů. K tomuto byla využita především metoda scénářů.

Studie je rozdělena na část teoretickou a empirickou. V teoretické části diskutuje autorka vývoj vlivu člověka na životní prostředí a legislativní otázky ochrany životního prostředí, především ve Slovenské republice. Dále se zabývá popisem vybraných foresightových (prognostických) metod, které v diplomové práci využila.

Empirická část studie se věnuje identifikaci vnějších faktorů a klíčových hnacích sil, rozhovorům s experty a jejich vyhodnocení a tvorbě scénářů budoucího vývoje životního prostředí na Slovensku.

Na práci je znát, že autorku problematika studia možných budoucností velmi zajímá, baví a věnovala jí hodně času. Podle mého názoru ale do jisté míry „zaplatila daň“ za to, že prací s podobným zaměřením je v České republice i na Slovensku velmi málo a je také velmi málo lidí, kteří by se dlouhodobě této problematice věnovali.

Po formální stránce se občas vyskytuje nějaký překlep, ale to není podstatné. Po obsahové stránce mám následující připomínky, případně podněty do diskuse:

- Některé formulace autorky by měly být přesnější a preciznější. Např. na str. 9 spodní odstavec: „Na začiatku bola sama príroda. Evolúciou do nej vstúpil človek.“ Evolučně se život vyvíjí již téměř čtyři miliardy let. Uvedená formulace navozuje dojem, že teprve s člověkem se rozvíjí evoluční proces.
- Na str. 29 autorka diskutuje energetický potenciál biomasy. Mohlo být zmíněno, že existuje první a druhá generace energetických plodin, přičemž u druhé generace těchto plodin je energetický přínos výrazně vyšší a méně problematický.
- Na str. 30 autorka zmiňuje pojmy „futures studies“ a „prognostika“. Toto dělení mohlo být upřesněno. „Futures studies“ se používala na Západě přibližně do konce 60. let 20. století, pak se postupně prosazovaly pojmy „studies of the future“ a „futures studies“ (s důrazem na množné číslo budoucností). V poslední době se hodně prosazuje pojem „foresight“. Prognostika se používala od počátku 70. let 20. století v zemích bývalého socialistického bloku. Futures studies byla někdy dokonce označována za „buržoazní pavědu“, „prognostika“ byla vzata na milost s tím, že respektuje historický determinismus – tedy celkové směřování a vyústění dějin již známe – nevratné

směřování ke komunismu. Úkolem prognostiky pak bylo řešit předpovědi dílčích budoucností na této cestě.

- V kapitole 2.2. (Prognostika a jej využitie) mohla autorka čerpat z více zdrojů. Martin Potůček, resp. Centrum pro sociální a ekonomické strategie FSV UK na toto téma hojně publikují, ale nejsou zdaleka jediným zdrojem. Autorka, myslím, také opakovaně zaměňuje autora Dunna, ze kterého především Martin Potůček a CESES čerpají, a uvádí jej jako Danna,.
- Na str. 38 dole autorka uvádí: „je možné pri tvorbe kauzálneho modelu jednak ohodnotiť dôležitosť jednotlivých premenných na zvyšné premenné a rovnako silu vzťahu medzi jednotlivými faktormi v krátkom, strednom alebo dlhodobom výhľade“. Vůči tomuto konstatování jsem velmi skeptický. V principu to jistě možné je, ale postihnout všechny proměnné, jejich vzájemné vazby a souvislosti a ještě hodnotit sílu tohoto vztahu je zejména u společenských procesů takřka nemožné. Poučením jsou některé matematické modely ze 70. let 20. století (v ČR např. KPM – Komplexní prognostický model), které měly ambici postihnout vše, díky využití počítačů byly pro laika naprosto nesrozumitelné (a vypadaly tudíž značně vědecky), ale využitelné předpovědi se z toho vydolovat prakticky nedaly. Byly jistě užitečné pro lepší pochopení systému a chování proměnných v systému, ale jsem přesvědčen, že je třeba k nim přistupovat značně kriticky. Kolektiv pod vedením Miloše Zemana se tehdy snažil vytvořit model rozvoje československé tělovýchovy do roku 2005, a pokud jsem dobře informován, výsledky byly v praxi nepoužitelné. (Zde však chci, aby mi bylo dobře rozuměno – v týmu Miloše Zemana tehdy pracovali výborní odborníci a odvedli solidní práci, jenom není vždy možné vměstnat reálný společenský vývoj do modelů).
- Na str. 37 nahoře – co chtěla autorka říci výrokem „v podstate sú to predvídateľne nepredvídateľné udalosti“?
- Na str. 41 autorka uvádí: „Pri vedení interview... je podstatný príchod s úsmevom a navodenie dobrej atmosféry“. Předpokládám, že autorka toto převzala z citovaného zdroje, ale podle mého názoru jsou to triviality, které není třeba rozvádět.
- Příloha 1 na str. 50 se mi zdá dosti obecná, s malou vypovídací hodnotou, zbytečně tam také ruší překlep, který je přímo v centru obrázku (zemna klímy).
- Na str. 49 dole – co znamená „metóda brainstorming na nevedeckej úrovni“? Problematická je také poslední věta na této straně. Nanotechnologie jsou bouřlivě se rozvíjejícím odvětvím s četnými výstupy do praxe již dnes, takže tvrdit, že tato a další odvětví je možné v horizontu příštích 30 let z úvah vynechat, je dosti odvážné.
- Na str. 51 autorka uvádí, že „v iModeleri bolo nájdených cez 7 miliónov spatnovazebných slučiek“. To právě ve mně budí krajní podezření o smysluplnosti takového modelu a možnostech jeho reálného využití. Nicméně ten model neznám, tak jej nechci příliš kritizovat. Ale jen obecně – tvrdit, že je možné procentuálně označit sílu vztahu a pozorovat pomocí Insight Matrix změny faktorů v čase je hodně odvážné.
- Na str. 52 uvádí autorka osm vnějších hnacích sil, které identifikovala s využitím „všetkých vyššie spomenutých nástrojov“. Možná by stačil rozhovor s několika zainteresovanými lidmi a výsledek by byl velmi podobný, nebo totožný. Zde také

mohla dle mého názoru využít autorka systémového modelu životního prostředí vypracovaného Josefem Vavrouškem, který je velmi výstižný a přitom relativně jednoduchý (Vavroušek, J. 1990: Životní prostředí a sebeřízení společnosti, Institut řízení, Praha).

- Na str. 53 – co myslí autorka slovy „zmena klímy moze postupovať podľa predpokladov“? A dále – co je myšleno „EÚ ako nadnárodné spoločenstvo“ – je to identické s ideou „Spojených států evropských“, nebo ne?
- Myslím, že celkem významné chyby se autorka dopouští, když růst HDP bere jako ukazatel životní úrovně (str. 60). Sama se to snaží sice obhájit tvrzením, že pro většinu lidí je tento aspekt představitelnější a srozumitelnější, ale to je právě ten problém. HDP je velmi dobrý ukazatel ekonomické výkonnosti, jako ukazatel životní úrovně (neřku-li kvality života) je to však silně zavádějící ukazatel a při studiu na FHS UK bylo jistě několikrát probíráno, proč.
- Není mi jasné, proč na str. 59 je do životní úrovně zahrnut také faktor „Kanalizácia a ČOV“. Přinejmenším je tento faktor na úplně jiné úrovni obecnosti a významnosti, než životní úroveň či ekonomický růst nebo zdravotní stav populace.
- Další, z mého pohledu významná námitka je k textu na str. 66: „Po rozhovoru a vyplnení matice bola uskutočnená ešte druhá individuálna kontrola vyplnenej časti matice výskumníkom. ... V tejto diplomovej práci bola druhotnou kontrolou matica upravená.“ Pokud tomu dobře rozumím, tak jde o značně hrubý zásah do výpovědi respondentů bez jejich vědomí a nic na tom nezmění fakt, že se ostýchali přiřazovat krajní hodnoty při hodnocení. Nelze implicitně uvádět „respondent nějak odpověděl, ale já vím, že to myslel jinak, proto jeho výpověď dodatečně bez jeho vědomí upravím“. Zde prosím diplomantku o vysvětlení.
- Na str. 67 mi není moc jasné, jak bylo z 6561 možných scénářů vybráno 15 „surových“ scénářů a z nich pak konečných pět scénářů (viz výše námitka na kombinaci faktoru „Kanalizace a ČOV“ s faktorem ekonomického růstu a životní úrovně). Ale věřím, že se autorka držela nějaké publikované metody, resp. metodiky, kterou převzala a využila.
- Na str. 72 nahoře je uvedeno: „Legislatíva životného prostredia v dvojrychlostnej EU, aj v prípade vzniku nadnárodného spoločenstva, bude prísna.“ Není v tom rozpor? Pokud by EU byla dvourychlostní, pravděpodobně i legislativa by nebyla ve všech zemích totožná. A dále – je dvojrychlostní Evropa slučitelná se vznikem nadnárodního společenství?
- Na str. 74 dole autorka uvádí reálnou hrozbu vzniku studené války. Mezi kým? Co ji k tomuto konstatování vede?
- Na str. 73 – bylo by asi diskutabilní, jestli acidifikace způsobená kyselými dešti může být na území Slovenska ještě klíčovým problémem, je to spíše záležitost 60. – 90. let 20. století. Stejně tak si nejsem jistý, jestli nové vodní elektrárny mohou znamenat radikální zásah do hydrologického cyklu (str. 75).
- Na str. 80 – problematika divokých karet (resp. „černých labutí“) mohla být rozpracována podstatně více, ne jen v rozsahu jednoho odstavce. Divoké karty (vysoce nepravděpodobné události, ale s velmi výrazným vlivem v případě uskutečnění) totiž

mohou vhodně doplňovat scénáře a mohou upozorňovat na možné radikální situace, resp. vývoj.

- v Závěru (str. 81) je poněkud matoucí formulace „Rozpad starého světa ... v dosledku kolapsu globálního ekosystému.“ Co je myšleno kolapsem globálního ekosystému – zničení celé biosféry? Spíše hrozí rozpad států, případně celých kulturně-civilizačních okruhů (např. rozpad západní civilizace v dnešní podobě), ale těžko zhroucení celé biosféry.

Závěrem chci zdůraznit, že Anna Semberové neměla jednoduchý úkol, protože práce s tematikou studia možných budoucností se u studentů objevují jen velmi ojediněle. Proto je pochopitelné, že se nevyvarovala některých chyb či nepřesností, které zmiňuji výše. Věřím však, že navržené scénáře mohou být inspirativní pro odbornou veřejnost a případně i pro rozhodovací sféru. Proto by asi stálo za úvahu pokusit se tuto diplomovou práci „přetavit“ v článek publikovaný v odborném časopise.

Diplomovou práci Anny Semberové doporučuji k obhajobě a navrhuji bodové ohodnocení 14 – 16 bodů, v závislosti na výsledku obhajoby.

V Olomouci, 5. srpna 2016

doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.